

TANULMÁNY

A szociális munka és a természeti környezet találkozási pontjai¹

KOSZTKA JÚLIA²

ABSZTRAKT

Tanulmányom célja az ökológiai szemlélet és a természeti környezet szociális munka elméletében és gyakorlatában való megjelenésének vizsgálata. A nemzetközi – főként angolszász – szakirodalom áttekintésével célozom az alapvető elméletek és szakmai irányok áttekintése és rendszerezése, emellett fontosnak tartom a hazai vonatkozásokra való rátekintést is. A globális környezeti változások és a társadalmi változások kölcsönösen hatnak egymásra, a szociális munka szakma pedig a folyamatosan változó kihívásokra reflektálva maga is alakul, újabb irányzatokkal és megközelítésekkel gazdagodik. Az ember és környezetének kapcsolata mindig is a szociális munka egyik központi témája volt, a fenntarthatóságra való törekvés és a természeti környezetre való fókuszálás azonban új dimenziót hozhat az „ember a környezetében” szemlélet értelmezésébe. Tanulmányomban a „zöld szociális munka”, a „környezetfókuszú szociális munka” és az „öko-szociális munka” főbb értékeinek és motivációinak vizsgálatával kísérem meg a szociális munka és a természeti környezet viszonyának értelmezését és a szociális munka globális környezeti-természeti változásokkal kapcsolatos feladatainak felvázolását.

KULCSSZAVAK: zöld szociális munka, környezetfókuszú szociális munka, öko-szociális munka, ember a környezetében szemlélet, globális környezeti változások, ember és természet viszony-rendszere

ABSTRACT

Interconnections between social work and the natural environment

The aim of my study is to examine the appearance of ecology and natural environment in the theory and practice of social work. By reviewing international literature, my aim is to review and systematize basic theories and professional directions. I also consider it important to look at the Hungarian aspects. Global environmental changes and social changes interact, and the social work profession evolves, and includes new trends and approaches while reflecting ever-changing challenges. The relationship between the person and his/her environment has always been one of the central themes of social work, but the pursuit of sustainability and the focus on the natural environment may bring a new dimension to the interpretation of the person-in-environment approach. In my paper, I attempt to understand the values and motivations of 'green social work'.

¹ Az Információs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-19-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának szakmai támogatásával készült.

² ELTE Szociológia Doktori Iskola Szociálpolitika Program; julia.kosztka@gmail.com.

TANULMÁNY

'environmental social work' and 'eco-social work' and I attempt to understand the relationship between social work and the natural environment, and examine the roles social workers may carry on related to the global environmental changes.

KEYWORDS: *green social work, environmental social work, eco-social work, person-in-environment approach, global environmental changes, relationship between people and nature*

Bevezetés

Írásom tárgya az ökológiai szemlélet és a természeti környezet szociális munka elméletében és gyakorlatában való megjelenése. A szociális munka folyamatosan és az aktuális társadalmi történésekre dinamikusan reagálva fejlődő szakma, így jellemző az új megközelítések, elméletek és módszerek megjelenése, melyek a jellemző társadalmi folyamatokra és problémákra keresik az adekvát megoldásokat.

Elsőként röviden bemutatom a releváns aktuális folyamatokat, mint a globalizáció, globalizálódó gazdasági folyamatok és a természeti változások egyre növekvő jelenléte. Ezek a folyamatok erősen befolyásolják a társadalom és a különböző társadalmi csoportok életének, jólétének alakulását, ebből kifolyólag pedig kapcsolatba kerülnek a szociális munka szakmával, amely a társadalmi egyenlőségen és a különböző társadalmi csoportok tagjainak segítésén, támogatásán dolgozik. Ezután a fenntarthatóság és szociális munka kapcsolatának rövid áttekintése után ökológiai-természeti megközelítésből is elemzem a szociális munka egyik központi elméletéként megjelenő ember a környezetében szemléletet. A „zöld szociális munka”, a „környezetfókuszú szociális munka” és az „öko-szociális munka” főbb értékeinek és motivációinak vizsgálatával megkísérlem a szociális munka és a természeti környezet viszonyának értelmezését, és a leírtakra alapozva felvázolom a szociális munka globális környezeti-természeti változásokkal kapcsolatos lehetséges feladatait.

Globális környezeti változások és a szociális munka találkozása

Egyre többször jelennek meg a globális felmelegedésről, klímaváltozásról vagy klímaváltságról szélsőséges természeti jelenségekről, valamint ezekkel egyidejűleg megújuló energiaforrásokról és fenntarthatóságról szóló cikkek, blogbejegyzések és videók a különböző közösségi oldalakon és a médiában, jelezve a társadalom ezen csatornákat elérő és használó részének téma iránti érdeklődését. A természet, az élővilág, a természeti kincsek és értékek veszélyeztetetté váltak, egyes előrejelzések szerint globális válsághelyzet küszöbén állunk, melynek megállítására vagy legalább bekövetkezésének és lefolyásának lassítására fokozott figyelmet kell fordítania az emberiségnek. Különböző kutatások, tudományos publikációk, szakkonferenciák és

TANULMÁNY

klímaegyezmények³ jelzik a tudományos világ és a (szak)politika irányvonalait és álláspontját, a téma iránti növekvő figyelmét vagy ennek a hiányát. A társadalomtudomány területén belül is növekszik a kapcsolódó publikációk száma, elérhetőek tematikus szakmai kiadványok is⁴.

A folyamatos technikai fejlődés – ideértve a kommunikáció és információáramlás, közlekedés és szállítás, elektronika, orvostudomány és az ipar teljes területén végbemenő rohamosan növekvő sebességű változásokat – együtt jár a globalizációval, a folyamatok világszintűre való kiterjedésével. Egy új, globális szint alakul ki, és nemcsak a mobilizáció területén, hiszen bizonyos problémák és kihívások túlnőnek a helyi közösségi szinteken. A társadalmi-szociális kérdések esetében is beszélhetünk globális problémakörökről, akár világszintű válsághelyzetekről. Ezen problémák szorosan kapcsolódnak a kialakuló (és eddig már kialakult) természeti-környezeti változásokhoz, klímavészhezelyzethez. Ma már nem csak lehetséges forgatókönyvekről, hanem tudományos tényekkel alátámasztott jelenkori történésekről is beszélünk. A globális átlaghőmérséklet emelkedik és egyre gyorsuló ütemű éghajlatváltozás megy végbe, a sarkok melegszenek, ami a magasabb légköri szintek légáramlatainak destabilizálódását és a tengeri jég mennyiségének csökkenését okozza, amely kihatással van az őshonos állatvilág és az ember életterére is. Egyre gyakoribbak a viharok, szárazságok és áradások, melyek intenzitása is nő, negatív hatást gyakorolva a mezőgazdaságra. A tengerek savasodnak, ami a tengeri populációk romló helyzetét eredményezi (Bendell 2018). A társadalmi és környezeti problémák és egyenlőtlenségek (mint például a légszennyezés, vízhiány, különböző ipari szennyezések stb.) összekapcsolódnak és egymás hatását erősítik. Ezen helyzetek sikeres kezelésére nem megfelelőek a csak lokális szintű, izolált megoldások, komplex és összehangolt válaszokra van szükség. Globális egymásrautaltságban élünk, amelyből következik, hogy a földi ökoszisztéma egészét érintő változásokat és az országhatáron belüli környezetet – természetit és ember által alkotott környezetet egyaránt ideértve – érintő kérdéseket nem lehet egymástól függetlenül hatékonyan kezelni (Lányi 2007).

A szociálpolitika és az annak gyakorlati megnyilvánulásaként értelmezhető szociális munka alapvető sajátossága, hogy a társadalomban kialakult szituációkra reagálva, illetve lehetőség szerint a válsághelyzetek megelőzésére irányulnak cselekvései. A szociális munka praxis célja a társadalmi okokra visszavezethető szenvedés csökkentése (Sik 2017). A világszintű és komplex problémák globális és összetett megoldásokat igényelnek. Ha maga a probléma újszerű, többdimenziós és szakma-határokon átívelő, akkor a válasznak is multidiszciplinárisnak, innovatívnak és szükség szerint a megszokottól eltérőnek kell lennie.

³ Lásd még: IPCC 2007.

⁴ Lásd még: Fordulat 2019/1.

TANULMÁNY

Miután az ENSZ a milleniumi fejlesztési célok között kiemelte a környezet pusztulásának megállítását, a szociális és egészségügyi szolgáltatások körében is nőtt és ma is egyre nő a témára való odafigyelés globális szinten (Teixeria – Krings 2015). A szociális munka szakmán belül is növekszik az érdeklődés az ökológiai, környezetvédelmi és fenntarthatósági aspektusok iránt az utóbbi években, erre utal legalább is a témát érintő tudományos publikációk növekvő száma (Pulla 2014). Besthorn (2012) szerint egyre több szociális munkás szakember hangoztatja a természetre való odafigyelés (environmental awareness) fontosságát világszerte. Általánosan elmondható, hogy a természetre gyakorolt hatások, a környezetszennyezés és az ember által okozott környezeti ártalmak sokkal jobban sújtják a szegényebb, hátrányosabb helyzetű csoportokat. A legkiszolgáltatottabb és peremre szorult társadalmi csoportok szenvednek leginkább ezen ártalmaktól, míg okozásukért nagyobb mértékben a gazdag és fejlett társadalmak, társadalmi csoportok felelnek (Schmitz et al. 2012, Fitzpatrick 2014, Boetto 2017, Mason et al. 2017). A társadalmak legszegényebb rétegei sokkal gyakrabban élnek szennyező gyárak, illetve szennyezett folyók és földterületek mellett, mint a gazdagabb csoportok, illetve a felsőbb rétegekhez képest sokkal kevésbé mobilisak is. Jellemzően gyengébb az érdekérvényesítő képességük is, helyzetük változtatására így kevés esélyük van. Sokszor a természeti vonatkozások nem kapnak hangsúlyt a problémákra való válaszreakciók keresésekor, csak a szociális vonatkozások, így nem mindig sikerül felderíteni a valódi kiváltó okokat és megszüntetni azokat, illetve valós és hosszú távú megoldást találni rájuk (Peeters 2012). A szociális munkásoknak bőven lenne tennivalójuk ezen a téren, tekintve, hogy a klienscsoportjaik közül sokan érintettek. A szociális munka ügyfélkörét legnagyobb mértékben ugyanazok a hátrányos helyzetű csoportok tagjai teszik ki, akik a negatív környezeti hatások által leginkább sújtottak, a szociális munkások így elkerülhetetlenül kapcsolatba fognak kerülni – közvetlenül vagy közvetetten – a környezeti hatásokkal. Minél több környezeti ártalom jelenik meg, mellyel az amúgy is leszakadó rétegeknek szembe kell nézniük, annál nagyobb részét teszi majd ki a szociális munka gyakorlatának ezen problémák feltérképezése, megértése és megoldásának elősegítése. Példaként álljon itt néhány, a legszegényebb és kiszolgáltatottabb rétegeket érintő természeti-környezeti esemény: földrengés, árvíz vagy cunami (melyek után a szegényebb érintettek nehezebben alakítanak ki egzisztenciát és építik újjá lakóhelyüket), éghajlatváltozás következtében kialakuló aszály és vízhiány, élelmiszerhiány és éhínség. A szociális munka szakma számára előremutató lehet az ilyen, marginalizált csoportokat (is) érintő újabb kihívásokra és folyamatokra való odafigyelés, reagálás. A természeti változások legtöbbször társadalmi és gazdasági változásokat vonnak maguk után, gondoljunk például egy cunami vagy nagyobb árvíz után maradó, használhatatlanná vált épülethalmokra és a lakás nélkül maradt embertömegekre, vagy például a megváltozott időjárás miatt terméketlenné vált terület miatt elvándorolni kényszerülő családokra, közösségekre (Dominelli 2012). Az emberi társadalmak tevékenysége ezzel egyidejűleg – mára már tudományosan is

TANULMÁNY

bizonyítható módon és egyre nagyobb mértékben – környezeti változásokat generál, mely változások visszahatnak az emberre (Dominelli 2012). Kölcsonösen egymásra ható körkörös folyamatokról van szó, melyek elválaszthatatlan részévé válnak mindennapjainknak. A természet és a társadalom elválaszthatatlanok egymástól. Az ökopszichológia megközelítése alapján kölcsönösen egymásra ható összefüggés van az ember mentális egészsége és a bolygó jólléte, egészsége között, ebből adódóan az ember természettől való elidegenedése szoros kapcsolatban áll a klímakrízissel (Roszak 1992), ami társadalmi változásokhoz, problémákhoz vezethet. Ha a társadalom változásai a természet változásaiból is erednek, akkor a szociális munkának elkerülhetetlenül kapcsolatba kell kerülnie a természettel, a természetes élővilággal és annak változásaival. A szociális munka és a természet kapcsolata és egymáshoz való viszonya hatással lehet a társadalomra is, amelyben a szociális munkás dolgozik, és amelyet természet vesz körül. Ez a kapcsolat a globális környezeti változások korában egyre fontosabbá és jelentőségtejjesebbé válhat. A szociális munka feladatai és felelősségei összefüggésben állnak az adott társadalom helyzetével, többek között a gazdasági mutatóival, a társadalmi igazságosság és egyenlőség mértékével, a jólét mértékével, a szolidaritás szintjével és a különböző hátrányos helyzetű társadalmi csoportok leszakadásának mértékével. Összefüggésben állnak a lokális és globális környezettel, természettel is, hiszen egy adott társadalom sem lehet önálló és teljesen független entitás, csak egy közös ökoszisztéma része.

Szociális munka és a fenntarthatóság

Az ökológiai szemléletről és a természeti környezetről lévén szó nem kikerülhető a fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés témaköre sem. A nyolcvanas és kilencvenes évek egyre terjedő nézete, hogy a természet és a kultúra szorosan összefügg egymással, és ezzel párhuzamosan és összefüggésben a fenntarthatóság fogalma is egyre inkább jelentőssé válik (Jász 2011). A természettudomány kutatóinak jelentős többsége állítja, hogy a népesedés, technológia és környezethasználat jelenleg uralgó trendjei nem fenntarthatók (Lányi 2007). A bioszféra krízise felvet érték-dilemmákat is – írja Lányi (2007), illetve alapvetőnek vélt fogalmak átalakulását, alternatív értelmezését is hozza magával a fenntarthatóságra való fókuszálás. Az ökológiai és alternatív gazdaságelméletek például megkérdőjelezzik a gazdaságközpontú társadalomszemléletet és a piac automatikus szabályozó mechanizmusainak érvényességét. A jólét tradicionálisan a növekedéssel és a javak felhalmozásával társítható, míg az ökológiai megközelítés ezzel szemben az erőforrásokkal való takarékoskodást, lokális és kreatív szemléletet és a szolidaritást hangsúlyozza, mint a jóléti dimenzió értékeit. A fenntartható fejlődés tartalmi elemzése során Peeters (2012) a szociális munka elmélete és gyakorlata számára is jelentős alapelveket nevezett meg, ilyen alapelv többek között az ökológiai határok tisztelete, a szegénység felszá-

TANULMÁNY

molásának prioritizálása és a sokszínűség tisztelete. Egyre több kutatás is alátámasztja, hogy a szociális munkának deklarált szerepe van – vagy lehetne – a fenntartható fejlődés megvalósításában (Peeters 2012). Mary (2008) szerint a fenntartható szociális munka praxis alapértékei a következők: az emberi élet és ezzel együtt minden más faj értékének elismerése és tisztelete, az egyenlőség és méltányosság elvének alapul vétele, a részvételen és partnerségen alapuló döntéshozatal, a környezet ökológiai szabályszerűségének figyelembevétele, valamint a gazdasági és társadalmi igazságosság.

A TERMÉSZET HELYE AZ „EMBER A KÖRNYEZETÉBEN” SZEMLELETBEN

A jelenkor – amelyet késő modernitásnak posztmodernitás korának is neveznek – kihívásai és felfogása különbözik a megelőző korszakokétól, így másfajta hozzáállást kíván a szociális munka szakmától is. A posztmodern társadalmakra jellemző a korábbinál gyorsabb ütemű változás, a pluralitás és a különbözőségek növekvő jelenléte, a relativitás tudata, a szabadság és az egyéni választás eszméjének fontossága, valamint a valóság társadalmi konstrukcióként való értelmezésének térnyerése (Parton – O’Byrne 2006). A szociális munka posztmodern elméleti megközelítései a korszak gondolkodásmódjára és kihívásaira reagálva keresik a megoldást az egyéni és társadalmi problémákra, ezen elméletek közé tartozik a narratív megközelítés (Fehér 2010), a reflektív praxis (Schön 1983) és a konstruktív szociális munka (Parton – O’Byrne 2006) elmélete is. A szociális munka – a későbbiekben bemutatott – természeti környezetre és környezeti változásokra reflektáló új irányzatai az itt említett elméletekhez hasonlóan a jelenkor akut kihívásaira reagálnak, tovább szélesítve a szociális munka szakma látókörét és megközelítési kereteit.

A szociális munka tradicionálisan kritikusan tekint a társadalmi rendre és úttörő feladatot vállal, ha szükséges. Tudásanyaga széleskörű, amelyet mindig az aktuális helyzetnek megfelelően fejleszt és aszerint alakítja praxisát (Katz 2009). Olyan szakmaterületről merít többek között, mint például a pszichológia, szociológia, pedagógia, szociálpszichológia, addiktológia stb. A jelenleg fennálló környezeti krízisre akkor tud adekvátan és hatékonyan reagálni, ha az ökológiai fókuszú szakmák tudásanyagát is integrálja, bővítve ezzel saját határait az ismeretek terén. Az ököpszichológia, ökofeminizmus és feminista pszichológia hasznos területek lehetnek ebből a szempontból (Norton 2012). A 21. századi szociális munkásnak a társadalmi és gazdasági aspektusok mellett át kell látnia a globális összefüggések természettudományos dimenzióját is.

A szociális munka egyik alapelve az ember a környezetében szemlélet, mely angol nyelvterületen person-in-environment (PIE) néven gazdag szakirodalommal rendelkezik. Az ember a környezetében elmélet szerint az egyén folyamatos interakcióban áll az őt körülvevő környezetével, kölcsönös hatással van egymásra. Ez

TANULMÁNY

a két terület, ebből kifolyólag a szociális munka egyik fő beavatkozási fókusza lehet ez a kapcsolat és kölcsönhatás. Az ember a környezetében szemlélet gyökerei már Mary Richmond munkásságában is megtalálhatók, aki a fizikai környezet fontosságát hangsúlyozta. Ekkor ez még főként szociális környezetet jelent, de egyértelműen innen eredeztethető az ökológiai szemlélet és az ember a környezetében paradigma legrégebbi vonatkozása (Miller et al. 2012.). Az ember a környezetében szemlélet alakulásának fontos állomása a Germain által a szociális munka számára megalkotott ökológiai perspektíva (ecological perspective of social work), mely az egyének és tágabb környezetük kölcsönös kapcsolataira fókuszál, és a rendszerszemléletből eredeztethető (Norton 2012). Ezen elmélet kvázi továbbgondolása az élet modell (life model), amely szerint a szociális munka feladata az egyének, közösségek, valamint a környezeti és kulturális folyamatok folyamatos interakcióira való reagálás, mivel ezek az emberi működés és fejlődés velejárói (Germain – Gitterman 1976). Több kritika is érte az ember a környezetében modellt, amiért nem vonja be a természetet az értelmezési keretébe, hanem csak a szociális és esetleg a közvetlen épített környezetre fókuszál (Norton 2012; Miller et al. 2012), így megfontolandó lehet a modell újraértelmezése. Ennek lényege a természet bevonása lehetne, vagyis a környezet értelmezési területének kibővítése, hogy a társadalmi és épített környezet mellett a természeti környezetet is tartalmazza. E lépés szükségességét Norton (2012) az ökopszichológia elméletét alapul véve támasztja alá, miszerint az ember természettől való elidegenedésében gyökerezik a személyes és társadalmi problémák jelentős része. Ebből a szemléletből kiindulva a természettől való eltávolodás, illetve a természet elhanyagolása és károsítása ellentmondásokat okoz az emberben, ami negatív hatással van rá (Mitten 2009). A szociális munkásoknak – és más segítő szakmák képviselőinek is – érdemes átgondolni az ügyfelek életér-fogalmának kiterjesztését, illetve ügyfeleiket is segíteniük kell életterük értelmezésének természeti környezetre való kiterjesztésére is.

A globális környezeti krízisre való hatékony reagáláshoz elengedhetetlen, hogy a szociális munka antropogén – az embert és az emberi tevékenységet középpontba állító – világnézete átalakuljon ökológia-központú világnézetévé, állítja Gray és Coates (2015). A szociális munka hagyományosan ontológiai szemléleten alapul, ezt kérdőjelezi meg az ökoszisztémát a középpontba állító megközelítés, amely egy egészen más helyre teszi az embert a természetben (Boetto 2017). Az őslakos népek (indigenous people)⁵ világnézetében az ember és a természet viszonya másképp jelenik meg, mint a nyugati kultúrákéban. Míg a fejlettnak mondott nyugati kultúrák esetében az ember jellemzően egy természettől különálló, domináns és irányító szerepben jelenik meg, az ősi természeti népek szerint az ember a természet szerves része,

⁵ A hivatkozott szakirodalom főként az észak-amerikai és ausztrál őslakosokra utal indigenous people megnevezéssel.

TANULMÁNY

amely nem áll felette sem a flórának sem a faunának, hanem kölcsönösen függő viszonyban áll a természetes világgal, annak élőlényeivel és jelenségeivel.

A szociális munka általánosan elfogadott megközelítéseiben és gyakorlatában a nyugati, fogyasztói társadalmak emberképe és az erre épülő szakma-elméletek az uralkodók, melyekben egyértelműen az ember kerül a középpontba. A modernista és emberközpontú megközelítések előnyben részesítése miatt a tudás és a gyógyítás természeti népek által való felfogása háttérbe szorul és egyfajta másodlagos tudásbázist alkotva marginalizálódik (Coates et al. 2006, Boetto 2017). A szociális munka globális definíciójában megjelenik, hogy „a szociális munka nem csupán az egy meghatározott környezetben zajló gyakorlatokra és a nyugati világ elméleteire támaszkodik, hanem az őslakosok tudására is.” (IFSW és IASSW 2014) Ez a nemzetközi szakma-meghatározásban való elismerés jelzi az őslakosok tudása felé való nyitást, a különbözőségükben rejlő értékek elismerését, így közvetetten egy másfajta emberkép elismerésére való nyitottságot is.

KÖRNYEZETFÓKUSZÚ SZOCIÁLIS MUNKA (*environmental social work*)

Ramsay és Buddy (2016) tekintélyes listát állítottak össze a szociális munka és az ökológiai-természeti folyamatok területét érintő főbb fogalmakról a környezetfókuszú szociális munka irodalmának konceptuális elemzésekor. A hasonló definícióval rendelkező, ám különböző kifejezések kialakulásának és alkalmazásának egyik oka a különböző szakemberek általi – nagyrészt különböző országokban – fogalomalkotás és -használat, másik oka pedig a szakmai hangsúly máshova helyezésének és jelzésének igénye. Az említett szerzők az alábbiakat tartották relevánsnak és összehasonlításra méltónak: zöld szociális munka (*green social work*), öko-feminista szociális munka (*eco-feminist social work*), spirituális és öko-spirituális szociális munka (*spiritual and eco-spiritual social work*), ökológiai szociális munka (*ecological social work*), környezetfókuszú szociális munka (*environmental social work*), fenntartható szociális munka (*sustainable social work*), illetve egyéb irányzatok, ideértve a természetes és klímaváltozás-fókuszú szociális munkát (*natural, speciesism, climate change social work*). A legtöbb publikációt egyértelműen a környezetfókuszú szociális munka (Gray et al. 2013) és az ökológiai szociális munkával kapcsolatban találták a szerzők. Mint megállapítják, a két fogalom szinte megegyező jelentéstartalommal bír, különböző szerzők párhuzamosan használják őket, tulajdonképpen értelmezhetjük őket egymás szinonimájaként. A szerzőpáros inkább a környezetfókuszú szociális munka kifejezést használja, melyet így definiálnak: „a környezetfókuszú szociális munka hozzásegíti az emberiséget a bolygósintű biodiverzitással rendelkező ökoszisztéma kialakításához és fenntartásához. A szociális munka alapvető értékei, készségei és tudása adaptálható annak érdekében, hogy elősegítse a társadalmi változást és hogy segítsen a szakembereknek a környezet pusztulásának csök-

TANULMÁNY

kentésében.” (Ramsay – Buddy 2016: 11) A környezetfókuszú szociális munka négy meghatározó kulcseleme a következő: a létező szociális munkás módszereknek a környezeti megközelítéshez való kreatív adaptálása, nyitottság a létezés és cselekvés különböző értékeire és útjaira, változás-orientáltság és határokon átívelő többretnű munkavégzés.

ZÖLD SZOCIÁLIS MUNKA (*green social work*)

A *green social work* elnevezés Lena Dominelli nevéhez köthető, akinek a *Green Social Work – From Environmental Crisis to Environmental Justice* (2012) című könyve alapműnek tekinthető a témában, mely alapos részletességgel járja körül a szociális munka szakma természetéhez és ökológiai szemlélethez való viszonyát, aspektusait, kihívásait. Dominelli az alábbi definíciót közli említett művében: „A zöld szociális munka a holisztikus professzionális szociális munka egy formája, amely az alábbiakra fókuszál: az emberek közötti kölcsönös függőségi viszonyok; az emberek, valamint a fizikai környezetükben lévő flóra és fauna közötti kapcsolatok szociális szerveződése; a szociális-gazdasági és fizikális környezeti krízisek és az interperszonális viselkedések közötti interakciók, melyek aláássák az emberek és a Föld jóllétét. Azt javasolja, hogy ezen témák felvetésekor amellet érveljünk, hogy szükséges átalakítani az emberekben társadalmuk szociális alapjáról szóló koncepciójukat, valamint a kapcsolatukat egymással, az élőlényekkel és az étellel, világgal.” (Dominelli 2012: 25)

Dominelli (2012) párhuzamot von a környezeti és társadalmi folyamatok között és ezen párhuzam tükrében vizsgálja a szociális munka szakma lehetséges szerepeit, feladatait és felelősségét. Az iparosítás, urbanizáció, környezetszennyezés, természeti és ember okozta katasztrófák és a klímaváltozás társadalmi kapcsolódásait és következményeit vizsgálva jut el a társadalmi és környezeti igazságosság elméletéhez és gyakorlati megvalósítási lehetőségeihez. Dominelli saját állítása szerint tovább lép a környezetfókuszú szociális munka főáramú, rendszerszemléletű paradigmára építkező megközelítésénél, mely leginkább az emberre és annak szociális környezetére fókuszál. Ő, kapcsolódva az ökopszichológia gondolatvilágához, a zöld szociális munka elméletében az embert úgy tekinti, mint a globális természet részét, akinek joga és felelőssége tenni nemcsak a saját, hanem az őt körülvevő élővilág és élettelen környezet jólléte és fennmaradása érdekében is. Az általa felvázolt „zöld paradigmában” megvalósulhat a Föld emberi, szociális és fizikális erőforrásainak egysége egy interdiszciplináris, nemzeteken átívelő és egalitárius partnerségen alapulva, ahol minden élőlény és az élettelen környezet is gondoskodást és igazságoságot élvezhet.⁶

⁶ A bekezdés az alábbi saját írásomon alapul: Kosztka, J. (2019): „Green social work” – A szociális munka környezetvédelmi aspektusai. Recenzió. Párbeszéd 6(1).

TANULMÁNY

ÖKO-SZOCIÁLIS MUNKA (*eco-social work*)

Az öko-szociális munka kifejezés több szerzőnél is hangsúlyosan megjelenik az utóbbi évek során. Az öko-szociális szociális munka paradigmáját Coates (2003) a szociális munka praxis egyfajta kritikájaként alkotja meg: úgy gondolja, hogy nagyobb globális tudatosságra van szükség a szakmán belül, amely nemcsak az emberre, hanem szélesen értelmezett környezetére is fókuszál. A szociális igazságtalanságot és az ökológiai destrukciót összekapcsolódó jelenségeknek tekinti, amely nem elválasztható a modern társadalmak működésétől. A szociális munkásoknak lehetősége és kötelessége részt venni az egyének és közösségek globális tudatosságának növelésében azáltal, hogy támogatják őket a változásban, illetve lehetőséget teremtenek számukra a jelenlegi életük, kapcsolatrendszerük és döntéseik megértésében és kritikus szemlélésében. Bár Coates az öko-szociális paradigma úttörőjének számít és hisz a szakma ez irányú fejlődési képességében, nagyon kritikus a modern szociális munka gyakorlattal szemben. Úgy véli, a szakma túlnyomórészt abban segíti az embereket, hogyan adaptálódjanak és szokjanak hozzá a modern élet stresszoraihoz és hátrányaihoz, ahelyett hogy egy másfajta, kölcsönös kapcsolatokon és tudatosságon alapuló fenntarthatóbb életforma kialakításában támogatnák őket (Norton 2012). Norton szerint az öko-szociális munka a szociális munka gyakorlatának egy „*elnyomás-ellenes modellje, amely modell a természetes világot az emberi fejlődés és jóllét egyik központi változójának tekinti, és a természeti-környezeti fenntarthatóságot a szakma alapvető kérdésének tekinti.*” (Norton 2012: 304)

Mary (2008) szerint az öko-szociális szemléletű szakembernek munkája során törekednie kell rá, hogy partnerségen alapuló kapcsolatokat építsen ki és horizontálisan közelítsen ügyfeleihez és azok problémáihoz, fókuszba helyezve ügyfelei képessé tevését problémáik megoldására. Mindig törekedjen az ember és a természet közötti összetett kapcsolat megértésére és a fenntarthatósági szempontok figyelembevételére, valamint tartson folyamatos önreflexiót.

Boetto (2017) gazdag szakirodalmi elemzésre alapozva az öko-szociális munka öt esszenciális alkotóelemet definiál:

1. holisztikus világnézet;
2. a globális állampolgárság és a kulturális diverzitás elősegítése a szakmán belül (is);
3. alapvető ökológiai értékek képviselője a szociális munkában, mint a fenntarthatóság és a nemnövekedés;
4. a jóllét fogalmának újrakonceptualizálása;
5. a szociális munkások feladatkörének, módszereinek kibővítése természeti környezettel kapcsolatos tevékenységekre is.

TANULMÁNY

1. táblázat. Környezetfókuszú, zöld és öko-szociális munka

Környezetfókuszú szociális munka <i>(environmental social work)</i> <i>Gray et al., 2013;</i> <i>Ramsay & Buddy, 2016</i>	Zöld szociális munka <i>(green social work)</i> <i>Dominelli, 2012</i>	Öko-szociális munka <i>(eco-social work)</i> <i>Mary, 2008; Boetto, 2017</i>
Alapelvek		
Létező módszerek kreatív adaptálása a környezeti megközelítéshez VÁLTOZÁS, KREATIVITÁS	Holisztikus szemlélet HOLISZTIKUS	Képessé tevés/empowerment szemlélet EMPOWERMENT
Nyitottság az élet különböző értékeire és útjaira DIVERZITÁS	Emberk egymás közötti és ember-természet viszonyainak értelmezése EMBER-TERMÉSZET KAPCSOLATRENDSZER	Partnerségen alapuló, horizontális megközelítésű kapcsolatok PARTNERSÉG
Változás-orientáltság VÁLTOZÁS	Interdiszciplináris szemlélet INTERDISZCIPLINARITÁS	Ökológiai értékek és fenntarthatósági szempontok figyelembevétele FENNTARTHATÓSÁG
Határokon átvélő többretnű munkavégzés GLOBALITÁS, INTERDISZCIPLINARITÁS	Nemzeteken átvélő, globális szemlélet GLOBALITÁS	Ember és természet kapcsolatrendszerének megértése EMBER-TERMÉSZET KAPCSOLATRENDSZER
	Egalitárius partnerségen alapuló munka PARTNERSÉG	Globális állampolgárság és kulturális diverzitás GLOBALITÁS, DIVERZITÁS
	Igazságosság kiterjesztése minden élőlényre IGAZSÁGOSSÁG	Szociális munka módszereinek és feladatainak bővítése a természeti-környezeti tevékenységekre is VÁLTOZÁS? KREATIVITÁS
		Folyamatos személyes és szakmai önreflexió ÖNREFLEXIÓ
		Holisztikus szemlélet HOLISZTIKUS
		Jólét újrakonceptualizálása VÁLTOZÁS, FENNTARTHATÓSÁG

Forrás: Saját szerkesztés

TANULMÁNY

Mary (2008) és Boetto (2017) öko-szociális munkára vonatkozó kulcselemeit összesítve igazán komplex és sok területre kiterjedő definíciót kaphatunk. Dominelli (2012) a zöld szociális munka esetében hangsúlyozott kulcselemei szintén rímelnék az előbb említett két szerző gondolatmenetére. Az 1. táblázatban a releváns szerzők feltüntetése mellett összesítve láthatók a környezetfókuszú szociális munka, a zöld szociális munka és az öko-szociális munka alapvetései. A kulcselemek mindegyike hozzárendelhető egy alapértékhez vagy eszméhez, mely nagybetűvel szedve látható a táblázatban. Ezen értékek nagy része természetesen nem ismeretlen a szociális munkában.

Tartalmukat tekintve az említett fogalmak akár egymás szinonimáinak is tekinthetők, hiszen alapelveikben, alkalmazott módszereikben, sőt szinte még keletkezésük időpontjaiban is egységesek. Bár a szerzők eltérő neveket tartanak megfelelőnek, közös céljuk, hogy olyan gyakorlatot identifikáljanak, amely szembemegy a szociális munkában meglévő hagyományos környezeti fókusszal és a természeti környezetet helyezi a szakma középpontjába (Boetto 2017). Mind közül azonban az ökológiai vagy *öko-szociális munka* elnevezés sejteti talán legjobban – már első hallásra is – a terület komplexitását, többdimenziós voltát: egyszerre van jelen az egyén szintje, a társadalmi szint, az épített környezet és a mindent körülvevő természetes környezet, mely magába foglalja a teljes flórát és faunát is.

Magyarországon még kevésbé kutatott témáról lévén szó, nem találunk sok példát az említett szakkifejezések magyar nyelvű használatára, leginkább az öko-szociális munka vagy az ökoszociális szociális munka fogalmak használatosak (Herpainé 2011, Jász 2011). Jász az ökoszociális szociális munka feladatának az ember és a természet közötti kapcsolatra való figyelemfelhívást tekinti, melynek hangsúlyos része az ökoszociális fenntartható fejlődés, ami „*a társadalmi és ökológiai szempontok számbavétele a különböző fejlesztések kidolgozásakor*” (Jász 2011: 35). Amellett érvel a szerző, hogy maga az elnevezés a természet (öko) és társadalom (szociális) közötti kapcsolatrendszer szimbolizálja, ezért több mint az ökológiai szociális munka elnevezés jelentéstartalma. Ezen a gondolatmeneten tovább haladva releváns elnevezésnek tűnik számomra az „öko-szociális munka”, amelyben ugyanúgy benne van a természet (öko) és a társadalom (szociális), valamint a kötőjellel meg van jelenítve a kettő elválaszthatatlan kapcsolatrendszer is. Hangzásában pedig emlékeztet a hagyományos szociális munka elnevezésre, amely jelzi a szoros, egymásból kifejlődő kapcsolatot, a szakma egységét.

Alapvető különbség tehát a környezetfókuszú, öko-szociális és zöld szociális munka és a hagyományos szociális munka között, hogy az ökocentrizmus elméletét alapul véve az ökoszisztémát helyezi a középpontba és nem az embert (Ramsay – Buddy 2016). Sok szerző érvel amellett, hogy az öko-szociális munka többet jelent, mint a hagyományos szociális munka kiegészítése vagy kiterjesztése (Gray – Coates 2015). A természeti dimenzió hagyományos szociális munka paradigmához való hozzáadása nem változtatja meg a szakmafilozófiában az ember természetben való

TANULMÁNY

helyéről való gondolkodást, vagyis e megközelítés szerint tulajdonképpen tovább asszisztál a meglévő természet-ember viszonyrendszerhez, ahol a természet kizsákmányolható és elpusztítható. Az öko-szociális munkában ezzel szemben paradigma-váltás történik, ahol az ember a természet része, egy nagy, kölcsönös függési viszonyokkal átszőtt egység egy eleme (Besthorn 2002, Coates 2003, Coates et al. 2006). A természet ebben a megközelítésben nem kizsákmányolható, akárhogy használható és akár el is pusztítható tényező, hanem a nagy egésznek, az embert is magában foglaló ökoszisztémának a része. Ez a gondolatmenet elsősre talán idegennek tűnhet, ha a szociális munka emberközpontúságára, humanitárius törekvéseire és a szakmának az emberi jóllétet és egyenlőséget támogató alapvetésére gondolunk. A szociális munka egy humán segítő szakma, ehhez nem férhet kétség. A fentebb említett öko-szociális megközelítés mellett érvelő szerzők azt mondják, hogy az ember érdeke nem lehet mindent elsöprő, nem írhatja felül a bolygó, a szoros függőségi viszonyokon alapuló globális ökoszisztéma érdekeit. Ennek az ökoszisztémának az ember is szerves és fontos része, így az ökoszisztéma védelme az ember érdekeit is szolgálja. Továbbmenve ezen a gondolatmeneten, a globális ökoszisztéma védelme az ember jóllétének és fejlődésének alapfeltétele.

Összegzés

A szociális munka mint szakma segíthet csökkenteni a globális környezeti változások emberekre gyakorolt hatását, illetve feladatot vállalhat az ezekkel a változásokkal való megküzdésben, a sikeres adaptálódás támogatásában. A feladatvállalás „fordítva” is lehetséges: a szakma szerepet vállalhat az ember környezetre gyakorolt hatásainak csökkentésében, így mérsékelve a társadalmi változásokat és kríziseket generáló környezeti folyamatok kialakulását. Ehhez – a teoretikus megfontolások mellett és azokból kiinduló – bizonyítékokon és tapasztalatokon alapuló, átgondolt stratégiákra van szükség.

A népességszám egyre gyorsuló ütemben és térségenként eltérő mértékben növekszik, a 21. század végére becslések szerint 9-10 milliárdan leszünk a Földön (Albert 2011). Ez a folyamatos növekedés újabb kihívások elé állítja az emberiséget a fenntarthatóság és fejlődés szempontjából, többek között gazdasági, elosztási, élelmezési kihívások következnek a népességnövekedésből. Bár területenként eltérő mértékű a növekedés, az okozott hatások és problémák nem korlátozódnak térségekre, hanem globális kérdésekké válnak. A túlnépesedés velejárója az éhezés, amely súlyos egészségügyi problémákat okoz, illetve gyermekkorban meghatározó fejlődési hátrányokat. A szociális munka fontos feladata a gyermekek védelme és a gyermekes családok támogatása, amely feladat még hangsúlyosabbá válhat azokon a területeken, ahol a népességszám drasztikus növekedése miatt egyre több gyermek és család veszélyeztetett az alultápláltság vagy éhezés szempontjából. A mai

TANULMÁNY

globalizálódott, kölcsönösen függő kapcsolatokkal átszótt világban egyre kevésbé vannak lehatárolt, területhez kötött problémák. Egy túlnépesedett afrikai országban fellépő éhínség például tömeges elvándorlást indíthat el, amely következményeként más, például európai országok feladatává válik a menekültek befogadása, segítése. A népességnövekedés okozta kihívások csak egy példája azoknak a várhatóan egyre erőteljesebben jelentkező problémáknak, amelyek megoldásában a szociális munkások szerepet vállalhatnak, mozgósítva és megfelelően adaptálva szaktudásukat és készségeiket.

Mason és szerzőtársai (2017) a szociális munka területén végzett globális környezetváltozásokhoz kapcsolódó empirikus kutatásokat gyűjtötte össze és elemezte. Szisztematikus szakirodalom-elemzéssel 112 tanulmányt gyűjtöttek össze, melyek megfeleltek a szociális munka és a globális környezetváltozáshoz kapcsolódó 16 meghatározott fogalomra való keresési kombinációknak. A kutatások legnagyobb része amerikai, kanadai vagy ázsiai érdekltségű, míg európai kutatási anyag alig került be a mintába. A tanulmányok keletkezési helyeinek eloszlása alapján talán nem meglepő, hogy a művek egyharmada hurrikánokkal és tájfunokkal foglalkozik, melyek az amerikai és ázsiai területeken gyakoribbak, mint Európában (Gibney 2010). A kutatások ötven százaléka valamilyen konkrét eseményhez (pl. Kathrina hurrikán) kapcsolódik. A tanulmányok közel háromnegyede célozta a globális problémákat, illetve kapcsolódott egynél több problémához, nagyobb részt kvantitatív módszerekkel. Az elemzett írások fele a probléma leírására fókuszált, nagyrészt a következményekre helyezve a hangsúlyt, egyharmaduk pedig informális, illetve formális válaszreakciók tárgyalására. A formális válaszok és intervenciók vizsgálatával foglalkozó kutatások esetében kiemelendő, hogy nagyon kevés hatástanulmány készült, bár a mikro- és makroszintű beavatkozások széles skálája került leírásra. A szerzők a tanulmány hiánypótló erősségeként értékelik, hogy elemzésük során kizárólag az empirikus kutatásokra fókuszálnak, így konkrét adatokhoz, a szociális munka legújabb ismeretanyagához, friss tudásához juthatunk hozzá. A tanulmány illeszkedik ahhoz az egyre inkább erősödő trendhez, mely a társadalomtudományok területére is beemeli a természet változásaival kapcsolatos aspektusokat, illetve kinyitja a társadalomtudományokat és azon belül a szociálpolitikát a globális környezeti folyamatok felé (Fitzpatrick 2014, Gough et al. 2018). A szerzők szerint szükség van a szociális munka és a környezet, a környezeti változások további tudatos és kategorizáló kutatására, mely kutatások beavatkozások és szakmai gyakorlatok, valamint ezek fejlesztésének alapjául szolgálhatnak. Az éghajlat, a természeti jelenségek és a kultúrák különbözősége miatt hasznos lehet minél szélesebb körben vizsgálni. Ez egyrészt a helyi folyamatok megértését és a szükségszerű beavatkozás hatékonyságát támogatná, másrészt előremutató lehet a globális szociális munka tudás bővítése szempontjából is.

Az eddig leírtakból látszik, hogy a szociális munkásoknak többféle szerepben is lehetőségük van beavatkozni a globális környezeti-természeti változások okozta

TANULMÁNY

társadalmi hatásokkal kapcsolatban. Nem csak természeti és ezekből fakadó humanitárius katasztrófák utáni helyreállító szerepük lehet, hanem az 1. táblázatban felsorolt értékeket alkalmazva segíthetik egy fenntartható társadalmi berendezkedés kialakítását, segíthetik az ember és a természet viszonyrendszerének fenntartható kialakításán keresztül a társadalmi és környezeti igazságosság megvalósulását. A szociális munka mint folyamatosan fejlődő, interdiszciplináris tudásanyagra alapuló és az aktuális társadalmi változásokra reagáló szakma nagy potenciállal rendelkezik a természeti változások okozta krízisek kezelésében és megelőzésében is, ha az ember a környezetében szemléletébe beemeli a természeti környezet dimenzióját is és tovább tágítja látókörét.

Irodalom

- Albert, J. (2011): Környezetszociológia. In: Jász K. (szerk.): Szekszárdi Szociális Műhelytanulmányok 2. Szociális munka a fenntartható fejlődésért. Pécs, PTE IGYK, 6–28.
- Bendell, J. (2018): Deep Adaptation: A Map for Navigating Climate Tragedy. IFLAS Occasional Paper 2.
- Besthorn, F. H. (2002): Radical Environmentalism and the Ecological Self: Rethinking the Concept of Self-Identity or Social Work Practice. In: Journal of Progressive Human Services, 13(1): 53–72.
- Boetto, H. (2017): A Transformative Eco-Social Model: Challenging Modernist Assumptions in Social Work. In: British Journal of Social Work, 42: 48–67.
- Coates, J. (2003): Ecology and social work: Toward a new paradigm. Halifax, Fernwood Pub.
- Coates, J. – Gray, M. – Hetherington, T. (2006): An „Ecospiritual” Perspective: Finally, a Place for Indigenous Approaches. In: British Journal of Social Work, 36(3): 381–399.
- Dominelli, L. (2012): Green social work: from environmental crises to environmental justice. Cambridge, Polity Press.
- Fehér B. (2010): A narratív segítő beszélgetés. Esély 2010/3: 66–87.
- Fitzpatrick, T. (2014): Climate change and poverty: a new agenda for developed nations. Bristol, The Policy Press.
- Fordulat 25: Klímaváltozás és kapitalizmus. Fordulat társadalomelméleti folyóirat, 25. szám (2019/1.).
- Gibney, E. (2010): Which countries have had the most tropical cyclones hits? <http://www.aoml.noaa.gov/hrd/tcfaq/E25.html> (utoljára letöltve: 2018. 12. 11.)

TANULMÁNY

- Gitterman, A. – Germain, C. B. (1976): *Social Work Practice: A Life Model*. In: *Social Service Review*, 50(4): 601–610.
- Gray, M. – Coates, J. (2012): *Environmental ethics for social work: Social work's responsibility to the non-human world*. In: *International Journal of Social Welfare*, 21(3): 239–247.
- Gray, M. – Coates, J. – Hetheington, T. (eds.) (2013): *Environmental Social Work*. Routledge, London.
- Herpainé M. Á. (2011): *Fenntartható fejlődés és szociális munka – öko-szociális munka*. In: Jász K. (szerk.): *Szekszárdi Szociális Műhelytanulmányok 2. Szociális munka a fenntartható fejlődésért*. Pécs, PTE IGYK, 47–63.
- Herpainé M. Á. – Jász K. (2011): *Fenntartható fejlődés és szociális munka – nemzetközi példák*. In: Jász K. (szerk.): *Szekszárdi Szociális Műhelytanulmányok 2. Szociális munka a fenntartható fejlődésért*. Pécs, PTE IGYK, 64–80.
- IFSW, IASSW (2014): *A szociális munka globális definíciója*. In: *Esély* 2014/6., 96–100.
- IPCC (2007): *Climate Change 2007: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [Core Writing Team, Pachauri, R.K and Reisinger, A. (eds.)]. IPCC, Geneva.
- Jász K. (2011): *Szociális munka, fenntartható alapokon*. In: Jász K. (szerk.): *Szekszárdi Szociális Műhelytanulmányok 2. Szociális munka a fenntartható fejlődésért*. Pécs, PTE IGYK, 47–63.
- Katz K. (2009): *A szociális munka kultúrái*. In: *Esély* 2009/6., 108–116.
- Mary, N. L. (2008): *Social Work in a Sustainable World*. Oxford, Oxford University Press.
- Mason, L. R. – Shires, M. K. – Arwood, C. – Borst, A. (2017): *Social Work Research and Global Environmental Change*. In: *Journal of the Society for Social Work and Research*, 8(4): 645–672.
- Miller, S. E. – Hayward, R. A. – Shaw, T. V. (2012): *Environmental shifts for social work: A principles approach*. In: *International Journal of Social welfare*. 2012/21., 270–277.
- Mitten, D. (2009): *The Healing Power of Nature*. In: *Taproot*, 19(1): 20–26.
- Norton, C. L. (2012): *Social work and the environment: A ecosocial approach*. In: *Journal of Social Welfare*, 2012/21., 299–308.
- Lányi A. (2007): *A fenntartható társadalom*. Budapest, L'Harmattan.
- Parton, N. – O'Byrne, P. (2006): *Mi a konstruktív szociális munka?* In: *Esély* 2006/1., 47–66.

TANULMÁNY

- Pulla, V. (2014): Towards the Greening of Social Work Practice. In: International Journal of Innovation, Creativity and Change, 1(3).
- Ramsay, S. – Boddy, J. (2016): Environmental Social Work: A Concept Analysis. In: British Journal of Social Work, 47(1): 68–86.
- Roszak, T. (1992): The voice of the earth. New York, Simon & Schuster.
- Schmitz, C. L. – Matyók, T. – Sloan, L. M. – James, C. (2012): The relationship between social work and environmental sustainability: Implications for interdisciplinary practice. In: International Journal of Social Welfare, 21(3): 278–286.
- Schön, D. A.: (1983): The reflective practitioner: how professionals think in action. Basic Books, New York.
- Sik D. (2017). A szociális munka lehetősége a későmodernitásban 1. – Kihívások és gyakorlatok. In: Esély 2017/4., 71–96.
- Teixeira, S. – Krings, A. (2015): Sustainable Social Work: An Environmental Justice Framework for Social Work Education. In: Social Work Education, 34(5): 513–527.